

RZECZPOSPOLITA POLSKA
Rzecznik Praw Dziecka
Marek Michalak

Warszawa, 12 lipca 2018 roku

GAB.422.7.2018.BS

**Pan
Andrzej Duda
Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej**

**Pan
Marek Kuchciński
Marszałek Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej**

**Pan
Stanisław Karczewski
Marszałek Senatu Rzeczypospolitej Polskiej**

**Pan
Mateusz Morawiecki
Prezes Rady Ministrów**

**Przewodniczący:
Klubów Parlamentarnych i Poselskich,
Kół Poselskich**

*Szanowny Panie Prezydencie,
Szanowni Państwo Marszałkowie,
Szanowny Panie Premierze,
Szanowni Państwo Przewodniczący,*

mając na uwadze dobro dziecka i jego rodziny, czyniąc zadość złożonym deklaracjom, w załączeniu przedstawiam Państwu projekt nowego, kompleksowego Kodeksu rodzinnego z prośbą o podjęcie inicjatywy ustawodawczej w tym zakresie.

Dokument został wypracowany przez społeczną Komisję Kodyfikacyjną Prawa Rodzinnego i Opiekuńczego, powołaną przez Rzecznika Praw Dziecka w 2012 r., która pracowała pod przewodnictwem prof. zw. dr hab. Stanisława L. Stadniczeńki.

Powodem podjęcia przez Rzecznika Praw Dziecka prac nad opracowaniem przepisów prawa rodzinnego była konieczność dostosowania przepisów do nowej filozofii pojmowania zagadnień rodzinno-prawnych, myślenia o dziecku i rodzinie, ich podmiotowości i o ochronie tych dóbr oraz wprowadzenia przystających do rzeczywistości nowoczesnych rozwiązań prawnych przedmiotowych kwestii. Zarówno w doktrynie, jak i w orzecznictwie, przewagę zyskują głosy o potrzebie wyodrębnienia prawa rodzinnego, którego zadaniem byłaby funkcja ochronna (na co wskazuje konstytucyjna zasada ochrony rodziny) podniesiona do rangi równorzędnej z funkcją odszkodowawczą prawa cywilnego oraz funkcją represyjną prawa karnego.

Tradycyjne ujmowanie prawa rodzinnego jako części prawa cywilnego nie wytrzymuje krytyki nauki. To swoisty hamulec rozwojowy prawa rodzinnego, czego wymiernym przykładem jest brak skodyfikowanych zasad tego prawa, które jest przecież oparte na aksjologii.

Za wydzieleniem prawa rodzinnego i potraktowaniem go jako samodzielnej gałęzi prawa przemawia praktyka, realia życia oraz myślowe założenia harmonizacji interesu społecznego z indywidualnym. Liczba aktów prawnych, w tym międzynarodowych, w których treści występuje pojęcie „rodzinny” stanowi ważny argument, że podejmowane dyskusje o odrębności prawa rodzinnego są słuszne i nadal aktualne.

Warto podkreślić, że rzeczywistość, w której przyszło żyć współczesnej rodzinie jest diametralnie różna od tej w minionych epokach. Dyskusja przesądzająca o prawie rodzinnym jako części prawa cywilnego odbyła się ponad pół wieku temu.

Przedłożony Panu Prezydentowi projekt Kodeksu rodzinnego wychodzi naprzeciw oczekiwaniom, że prawo będzie jasne, precyzyjne i komunikatywne. Dlatego warto podkreślić, że poza przejrzystością przedstawionych przepisów oraz ich kompleksowością – skupienie regulacji prawnych w jednym akcie prawnym (prawo materialne, prawo procesowe i prawo wykonawcze) staje się tak ważne dla każdego z nas, w szczególności stron postępowania sądowego w sprawach rodzinnych. Należy dodać, że projekt Kodeksu rodzinnego po raz pierwszy wprowadza do polskiego prawa całościową regulację postępowania wykonawczego w sprawach rodzinnych.

Rodzina wymaga życzliwego, dyskretnego wsparcia, pomocy oraz opieki ze strony państwa, zgodnie z zasadą subsydiarności. Choć jest najstarszą i podstawową wspólnotą, naturalną społecznością, to jej struktura, skład osobowy, zasady, wzory wzajemnych stosunków, relacje, sposoby wypełniania zadań i obowiązków, odpowiedzialność,

w ogromnej mierze zależą od społeczeństwa, w jakim ona żyje. Upowszechnia się wielość form życia rodzinnego, a jednocześnie następuje wzrost opinii o naruszalności zasad i form życia rodzinnego. W ocenie Rzecznika Praw Dziecka, interes społeczny przemawia za dowartościowaniem rodziny przez poświęcenie jej specjalnego aktu normatywnego regulującego prawa rodziny. Prace nad projektem trwały prawie 7 lat.

Projekt Rzecznika Praw Dziecka wskazuje na odpowiedzialność w działaniu człowieka, a nie władzę rodzicielską. W projektowanym Kodeksie rodzinnym podkreśla się relacyjność w stosunkach rodzic–dziecko. Z odpowiedzialnością wiążą się: powinność rodziców, dialog, wolność, sprawiedliwość, godność osobowa, prawda, troska, wzajemny szacunek i pomoc. Akcentowanie odpowiedzialności rodzicielskiej stanowi nawiązanie do współczesnej koncepcji filozofii odpowiedzialności. Ścisłe powiązано tu rozumienie praw dziecka z koncepcją człowieka, w tym dziecka, rodziny i wychowania, które stanowią podstawę proponowanych rozwiązań, a następnie interpretacji i wykładni, co przekładać się ma na troskę o dobro dziecka i dobro rodziny.

W treści opracowywanego projektu Kodeksu rodzinnego odbijają się te wszystkie wartości społeczne, które funkcjonują w życiu społecznym i wpływają na przyjmowanie określonego rozwiązania. Są to z jednej strony wartości ideologii oficjalnej, a z drugiej walory będące składową częścią różnych – częściowo niezależnych od prawa – autonomicznych form świadomości społecznej, a więc moralnej, religijnej, obyczajowej.

Podjmując decyzję o opracowaniu nowej regulacji w postaci projektu Kodeksu rodzinnego, Rzecznik Praw Dziecka kierował się następującymi przesłankami:

- 1) dostosowaniem przepisów prawa rodzinnego do obecnej sytuacji społecznej i ustrojowej rodziny;
- 2) wprowadzeniem zmian odnoszących się do nowego, europejskiego pojęcia stosunków rodzinnych;
- 3) wzmocnieniem podmiotowości dziecka, rodziny, w tym małżeństwa;
- 4) zwiększeniem ochrony dobra dziecka, jego praw i wolności;
- 5) wprowadzeniem nowej instytucji działającej dla dobra dziecka – adwokata dziecka;
- 6) wprowadzeniem odpowiedniej reprezentacji dziecka w postępowaniu;
- 7) nadaniem odpowiedniej rangi ustawowej czynności wysłuchania dziecka;
- 8) wprowadzeniem nowej jakości pracy kuratora sądowego w budowaniu lub odbudowywaniu relacji osobistych dziecka z rodzicem lub inną osobą uprawnioną do relacji z dzieckiem;

- 9) przyjęciem zasady, że w sprawach dotyczących dziecka organy władzy publicznej i inne podmioty powinny się kierować jego dobrem, wspierać rodzinę i umacniać więzi łączące jej członków, a także udzielać im ochrony, pomocy i wsparcia, przy zachowaniu zasady subsydiarności;
- 10) położeniem nacisku na pomoc i wsparcie dla dziecka i rodziny;
- 11) odejściem od pojęcia władztwa rodzica nad dzieckiem i zastąpieniem „władzy rodzicielskiej” pojęciem „odpowiedzialności rodzicielskiej”, pojęcia „winy za rozkład pożycia małżeńskiego” pojęciem „odpowiedzialności za rozkład pożycia małżeńskiego” oraz pojęcia „kontakty” pojęciem „relacji osobistych”;
- 12) wprowadzeniem nowych pojęć, m.in. „relacji rodzinnych”, „sytuacji wychowawczych”, „pieczy konsensualnej”, „pieczy równoważnej”;
- 13) sformułowaniem i nadaniem podstawowym zasadom prawa rodzinnego rangi ustawowej;
- 14) zdefiniowaniem podstawowych pojęć prawa rodzinnego, użytych w projekcie Kodeksu, w tym dobra dziecka, odpowiedzialności rodzicielskiej, rodziny, współdziałania dla dobra rodziny;
- 15) przełamaniem zasady kontradyktoryjności właściwej w postępowaniu cywilnym oraz wprowadzeniem zasady, że w sprawach rodzinnych należy przede wszystkim kierować się dobrem dziecka oraz dążyć do ugodowego rozwiązywania konfliktów i sporów, w szczególności w drodze mediacji;
- 16) przywróceniem instytucji posiedzeń pojednawczych prowadzonych przez odpowiednio do tego przygotowane osoby;
- 17) opracowaniem regulacji prawa rodzinnego wykonawczego i umieszczeniem jej na poziomie ustawy;
- 18) zamieszczeniem w jednym akcie prawnym nie tylko przepisów prawa materialnego regulujących stosunki rodzinne, ale także prawa procesowego, umożliwiającego prawidłowe zastosowanie regulacji materialno-prawnych oraz przepisów wykonawczych;

W odróżnieniu do obowiązującego Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego, projekt Kodeksu rodzinnego składa się z siedmiu ksiąg. Księga pierwsza zawiera przepisy ogólne dotyczące prawa rodzinnego, w tym wskazanie naczelných zasad prawa rodzinnego oraz objaśnienie określeń ustawowych, użytych w projekcie, co umożliwia dokonywanie jednolitej, właściwej interpretacji przepisów prawa i ich stosowanie w praktyce, zarówno dla

potrzeb orzekania, jak i umożliwienia korzystania z przepisów osobom niemającym przygotowania prawniczego. Księga druga zajmuje się rodziną i zawiera wszelkie treści w tym zakresie, wymagające uregulowania prawnego. Księga trzecia – to regulacja prawna instytucji małżeństwa, jako podstawowej formy kreującej powstanie rodziny. Czwarta Księga dotyczy alimentacji, piąta – opieki i kurateli. W Księdze szóstej ujęto postępowanie w sprawach rodzinnych i opiekuńczych. W Księdze siódmej projekt Kodeksu rodzinnego reguluje postępowanie wykonawcze.

Całość projektu Kodeksu rodzinnego poprzedza preambuła. Wskazano w niej na wyjątkową rolę prawa rodzinnego w zakresie ochrony praw i wolności dziecka, praw rodziny oraz wieloaspektowość prawa rodzinnego w procesie stanowienia i stosowania prawa. Podkreślono, że w poszanowaniu godności człowieka, Rzeczpospolita Polska chroni dobro dziecka i dobro rodziny, wspiera rodzinę, w tym małżeństwo, a także rodzicielstwo oraz zgodnie z zasadą subsydiarności tworzy warunki do prawidłowego funkcjonowania rodziny. To przyrodzona godność człowieka stanowi źródło przysługujących mu praw. Prawa te gwarantują zaś Konstytucja RP i obowiązujące akty prawa międzynarodowego. W preambule wskazano na dialog i mediację jako preferowane narzędzia rozwiązywania konfliktów i sporów rodzinnych, a także na szczególną rolę sądownictwa rodzinnego w ochronie wskazanych wyżej wartości oraz potrzebę realizacji i rozwoju idei tego sądownictwa.

Szanowni Państwo,

przedłożony projekt w wielu aspektach sięga do obowiązującego prawodawstwa, jednakże jego największą wartością są propozycje zmian w postrzeganiu realizowania praw dziecka i rodziny. Dotyczą one właściwie wszystkich aspektów funkcjonowania rodziny jako całości, jak i jej poszczególnych członków.

Projekt Kodeksu definiuje **pojęcie „dziecka”**, które obecnie nie jest określone w Kodeksie rodzinnym i opiekuńczym. Projekt Kodeksu rodzinnego przyjmuje definicję dziecka tożsamą z definicją zawartą w ustawie z dnia 6 stycznia 2000 r. o Rzeczniku Praw Dziecka. Dzieckiem jest więc w świetle projektu Kodeksu każda istota ludzka od poczęcia do pełnoletności. W projekcie kładzie się szczególny nacisk na podmiotowość dziecka, na którą składają się nie tylko wolności i prawa, ale i odpowiedzialność za ich posiadanie oraz obowiązki. O podmiotowości dziecka w postępowaniu sądowym świadczy także to, że projekt nadaje dziecku status uczestnika postępowania.

Z pojęciem „dziecka” ściśle wiąże się zdefiniowanie **pojęcia „dobra dziecka”**, jako stanu, w którym dziecko osiąga prawidłowy, całościowy i harmonijny rozwój psychiczny, fizyczny i społeczny, z poszanowaniem jego godności i wynikających z niej naturalnych praw. Jest ono kształtowane w szczególności przez pozytywne relacje osobiste, relacje rodzinne i sytuacje wychowawcze. Nowa definicja umożliwi jednolitość interpretacji i orzecznictwa w tym zakresie. Co istotne, zasada dobra dziecka ma pierwszeństwo przed innymi zasadami. Podmioty stosunków rodzinno-prawnych oraz organy władzy publicznej mają kierować się w swoich działaniach właśnie dobrem dziecka.

Istotną zmianą wprowadzoną projektem Kodeksu rodzinnego jest **zastąpienie** pejoratywnego pojęcia **władza rodzicielska – odpowiedzialnością rodzicielską**. Odpowiedzialność rodzicielska jest pojęciem zdecydowanie szerszym od władzy rodzicielskiej, zdejmując z rodziców formę władztwa nad dzieckiem, wskazuje na położenie nacisku na podmiotowość dziecka w rodzinie.

W projekcie **odpowiedzialność rodzicielska** została ujęta zadaniowo. To zadanie, postawa i relacje rodziców z dzieckiem, wykonywane z poszanowaniem jego godności i praw, zgodnie z porządkiem społeczno-prawnym. Celem odpowiedzialności rodzicielskiej są troska o dziecko i zaspokajanie jego potrzeb, przygotowanie do życia w rodzinie i społeczeństwie oraz wypełnianie obowiązku alimentacyjnego. Jest realizowana w szczególności przez wykonywanie obowiązków i praw w zakresie pieczy nad osobą i majątkiem dziecka, reprezentacji, utrzymywania relacji osobistych, ustalania pochodzenia dziecka, jego imienia i nazwiska, miejsca pobytu. Odpowiedzialność rodzicielska odnosi się odpowiednio do osób, które na mocy orzeczenia sądu ponoszą wobec dziecka taką odpowiedzialność jak rodzice. Projekt reguluje również odpowiedzialność rodziców dziecka pozostających w konkubinacie.

W projektowanym Kodeksie po raz pierwszy pojawia się **sformułowanie relacji osobistych**. Relacje osobiste – zawierające szersze treści w stosunkach między dzieckiem a jego rodzicem – zastąpiły pojęcie kontaktów, którymi operuje Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Według nadanej definicji relacje osobiste – to styczność dziecka z rodzicami, osobami które ponoszą taką odpowiedzialność jak rodzice, krewnymi i innymi osobami mu bliskimi, a także między małżonkami oraz ich wzajemne stosunki i powinności osobowe, oparte na więzi psychicznej, fizycznej i gospodarczej. Relacje osobiste wzmacniają także podmiotowość obu stron. Zgodnie z projektem, dziecko ma prawo i powinność utrzymywania relacji osobistych z rodzicami, a także prawo do utrzymywania relacji osobistych z osobami

jemu bliskimi. Relacje osobiste z dzieckiem obejmują w szczególności: osobistą styczność z dzieckiem, bezpośrednie porozumiewanie się, porozumiewanie się przy pomocy środków teleinformatycznych, utrzymywanie korespondencji oraz korzystanie z innych środków porozumiewania się na odległość.

Projekt definiuje także pojęcie **relacji rodzinnych**. To osobista styczność oraz wzajemne stosunki i powinności osobowe i majątkowe między członkami rodziny. Relacje osobiste i relacje rodzinne powinny zapewniać dziecku prawidłową sytuację wychowawczą.

Nowością jest także definicja **sytuacji wychowawczej**. Jest to zespół warunków społecznych występujących lub wprowadzanych w środowisku życia dziecka, które kształtują w sposób pozytywny lub negatywny jego rozwój fizyczny, psychiczny, społeczny i moralny oraz jego zachowania i postawy. Rodzice lub inne osoby ponoszące taką odpowiedzialność jak rodzice, sprawują pieczę nad dzieckiem oraz wychowują je, kształtując sytuacje wychowawcze w sposób sprzyjający prawidłowemu i wszechstronnemu rozwojowi dziecka.

Projekt Kodeksu rodzinnego nadaje dziecku status uczestnika postępowania, co jest bez wątpienia nową jakością podmiotowości dziecka. W odniesieniu do wysłuchania dziecka, sąd ma obowiązek przeprowadzenia tej czynności we wszystkich sprawach dotyczących osoby dziecka lub jego majątku oraz uwzględnia stanowisko dziecka i jego rozsądne życzenia, stosownie do okoliczności, rozwoju intelektualnego, społecznego i psychicznego oraz stanu zdrowia dziecka. W wysłuchaniu dziecka powinien uczestniczyć biegły psycholog lub inny specjalista.

Co warte podkreślenia, przedłożony dokument wprowadza do polskiego prawodawstwa nową instytucję – reprezentację dziecka w postępowaniach w sprawach rodzinnych w postaci **adwokata dziecka**. To adwokat lub radca prawny, wyspecjalizowany w sprawach ochrony praw i wolności dziecka, który działa dla dobra dziecka w przypadkach przewidzianych w projekcie Kodeksu i innych ustawach. Obligatoryjnie adwokat będzie występował w sprawach m.in. o ustalenie macierzyństwa, adopcję zagraniczną, ograniczenie lub pozbawienie odpowiedzialności rodzicielskiej obojga rodziców czy złożenie przez dziecko adoptowane wniosku o orzeczenie rodzaju i sposobu relacji dziecka z rodzicami biologicznymi. Fakultatywnie adwokat będzie reprezentował dziecko w sprawach m.in.: o zawieszenie odpowiedzialności rodzicielskiej – wymaganą przesłanką jest ochrona dobra dziecka; przy konflikcie interesów dziecka i rodzica albo osoby ponoszącej taką odpowiedzialność jak rodzice – przesłanką wymaganą jest dobro dziecka; obok kuratora, dla

dziecka jeszcze nieurodzonego – w uzasadnionych przypadkach, gdy jest to potrzebne dla ochrony przyszłych praw dziecka.

Pozostawiając **równość praw i obowiązków małżonków w małżeństwie**, w projekcie podkreślono, że z tych obowiązków i praw wynika wzajemna pomoc, szacunek i współdziałanie dla dobra rodziny, oparte na wzajemnej lojalności, wierności i wspólnym pożyciu. Wykonywanie obowiązków i praw małżonków polega w szczególności na rozeznaniu i realizacji własnych obowiązków wobec siebie i rodziny, w tym na zapewnieniu dziecku uwagi i troski, adekwatnych do możliwości i warunków jego wychowania oraz rozwoju, przy zachowaniu obiektywnej hierarchii wartości. Małżonkowie są obowiązani, według swych sił oraz możliwości intelektualnych, zdrowotnych i majątkowych, przyczynić się do zaspokajania potrzeb rodziny. Projekt wskazuje, że zadośćuczynienie temu obowiązkowi może polegać w całości lub w części na: dostarczaniu środków utrzymania, osobistych staraniach o utrzymanie rodziny i wychowanie dzieci, pracy we wspólnym gospodarstwie domowym, przedsiębiorstwie albo gospodarstwie rolnym, a także prowadzeniu innej aktywności zawodowej. Istotnym novum jest, że w razie sporu sąd może określić wysokość kwot należnych każdemu z uprawnionych.

W projekcie Kodeksu, po raz pierwszy w prawie polskim zdefiniowano **pojęcia: rodzina, małżeństwo, konkubinat, współdziałanie dla dobra rodziny**. Rodzinę określono jako wspólnotę obejmującą małżonków, małżonków i dziecko, rodzica i dziecko, a także oparta na pokrewieństwie, powinowactwie lub adopcji, którą łączą relacje rodzinne. Konkubinat w rozumieniu projektu to także rodzina, jeżeli wychowuje się w niej wspólne dziecko konkubentów lub dziecko któregośkolwiek z nich. Małżeństwo to formalnoprawny związek kobiety i mężczyzny zawarty zgodnie z przepisami prawa o zawarciu małżeństwa, z uwzględnieniem ich relacji osobistych i majątkowych.

Projekt, jako pierwszy, **definiuje instytucję konkubinatu**, wskazując, że jest to nieformalny związek kobiety i mężczyzny oparty na porozumieniu osób niezwiązanych ze sobą stosunkiem małżeństwa, a pozostających w takich relacjach jak małżonkowie. Wyraźnie określa, że projektowane przepisy mają zastosowanie do odpowiedzialności rodzicielskiej rodziców pozostających w konkubinacie.

Projekt wprowadza **priorytet ugodowego załatwiania spraw rodzinnych**, kierując się zasadą mediacyjnego rozwiązywania konfliktów i sporów rodzinnych, dążeniem do ugodowego załatwiania sprawy poprzez wyznaczenie posiedzenia informacyjnego, posiedzenia pojednawczego lub skierowanie sprawy do mediacji.

Projekt Kodeksu rodzinnego **przywraca obowiązkowe posiedzenia pojednawcze**, prowadzone przez odpowiednio do tego przygotowane osoby – sędziego albo referendarza sądowego.

W sprawach o separację albo o rozwód, skierowanie do mediacji jest obowiązkowe, jeżeli małżonkowie mają wspólnie wychowywane dziecko.

Rzecznik Praw Dziecka proponuje, aby strony uczestniczące w mediacji ponosiły zryczałtowany koszt tego postępowania, w pozostałej części koszty mediacji pokrywałby Skarb Państwa. Może to sprawić, że procedura mediacyjna stanie się dostępna dla wszystkich stron konfliktu i sporu rodzinnego, tak jak ma to miejsce w przypadku kosztów mediacji w sprawach karnych i mediacji w sprawach nieletnich.

Do separacji i rozwodu wprowadzono dodatkową ochronę dziecka wspólnie wychowywanego przez małżonków oraz przesłankę negatywną orzeczenia separacji w postaci zasad prawa rodzinnego, w miejsce odpowiednio wspólnych małoletnich dzieci i zasad współżycia społecznego.

Projekt Kodeksu rodzinnego powiela wiele obowiązujących przepisów w zakresie rozwiązania małżeństwa przez rozwód. Istotnymi zmianami są: **zastąpienie winy za rozkład pożycia małżeńskiego pojęciem odpowiedzialności za rozkład pożycia małżeńskiego**, w miejsce władzy rodzicielskiej i kontaktów z dzieckiem, projekt posługuje się, odpowiednio, odpowiedzialnością rodzicielską i relacjami z dzieckiem, w miejsce wspólnych małoletnich dzieci, jako negatywnej przesłanki orzeczenia rozwodu oraz w przypadku, gdy sąd orzeka o wspólnym mieszkaniu małżonków – wspólnie wychowywane dziecko, w miejsce zasad współżycia społecznego – zasady prawa rodzinnego.

Kolejną nowością zapisaną w projekcie Kodeksu są nowe piecze: konsensualna oraz równoważna. Piecza konsensualna to piecza rodziców sprawowana nad dzieckiem, oparta na porozumieniu między nimi, zgodna z dobrem dziecka, uwzględniająca jego zdanie oraz prawo dziecka do wychowania przez oboje rodziców. Piecza równoważna to piecza rodziców sprawowana nad dzieckiem, określona w orzeczeniu sądu, sprawowana naprzemiennie przez każdego z rodziców w powtarzających się, ale niekoniecznie w takich samych okresach, zgodna z dobrem dziecka, uwzględniająca jego zdanie oraz prawo dziecka do wychowania przez oboje rodziców.

Przed zatwierdzeniem porozumienia rodziców, dotyczącego pieczy konsensualnej lub wydaniem orzeczenia w zakresie pieczy równoważnej, sąd wysłuchuje dziecko i uwzględnia

jego zdanie stosownie do okoliczności, rozwoju psychicznego, stanu zdrowia i stopnia dojrzałości, jeżeli jest ono zgodne z dobrem i potrzebami dziecka.

Zatwierdzając porozumienie lub wydając orzeczenie, sąd bierze pod uwagę w szczególności: wiek dziecka, jego stan psychiczny i ogólny stan zdrowia; zdolność realizacji obowiązków i praw wynikających z odpowiedzialności rodzicielskiej; zdolność i wolę rodziców do wzajemnej współpracy w sprawach dotyczących dziecka, jak również ich sytuację osobistą; odległość pomiędzy miejscami zwykłego pobytu rodziców oraz możliwość zaspokajania potrzeb dziecka, w tym opiekuńczych, rozwojowych, zdrowotnych, edukacyjnych i społecznych oraz prawo dziecka do utrzymywania relacji osobistych z rodzicami i innymi osobami bliskimi dziecku.

Warto odnotować, iż projekt zobowiązuje do umieszczenia dziecka w najlepszym możliwym dla niego miejscu. Wprowadza **powinność sądu umieszczenia dziecka w pieczy zastępczej na terenie powiatu miejsca jego zwykłego pobytu**, co skutkuje staranniejszym podejściem sądu do poszukania miejsca pobytu dziecka w pieczy zastępczej. Bliskość miejsca umieszczenia dziecka w pieczy zastępczej z miejscem pobytu jego rodziców biologicznych sprzyjać będzie pracy pełniących funkcję pieczy zastępczej oraz służb socjalnych, w tym asystenta rodziny, z rodziną dziecka przeżywającą trudności opiekuńczo-wychowawcze, w celu powrotu dziecka do rodziny. Ponadto projekt nakłada na organizatora pieczy zastępczej obowiązek informowania sądu o rejestrze wolnych miejsc w rodzinnej pieczy zastępczej i rejestrze wolnym miejsc w instytucjonalnej pieczy zastępczej raz w miesiącu, chyba że sąd wskaże inny termin. Pozwoli to podjąć właściwą decyzję co do podmiotu i miejsca pieczy.

Projekt niewątpliwie **uderza w szarą strefę adopcji**. Dokument uzupełnia dotychczasową regulację o przepis dotyczący wskazania, we wniosku do sądu, również ośrodka adopcyjnego dokonującego doboru kandydata na rodzica adopcyjnego do wskazanego we wniosku dziecka oraz informacji, czy odbył już kontakt z dzieckiem w obecności pracownika ośrodka adopcyjnego. Stworzy to szansę na uszczelnienie systemu i wyeliminuje sytuacje „wyszukiwania dzieci na własną rękę”, wnoszenia w sprawie o adopcję dziecka jednocześnie kilku wniosków przez różne osoby, przedłużania postępowania sądowego. Skróci to pobyt dziecka, którego dotyczy postępowanie adopcyjne, w rodzinie zastępczej i przyspieszy orzeczenie adopcji.

Dziecko powinno mieć prawo i powinność utrzymywania relacji osobistych z rodzicami. Jeżeli zostało adoptowane, a jego dobro za tym przemawia, sąd określi,

na wniosek dziecka lub jego rodzica biologicznego albo rodzica adoptującego, rodzaj i sposób relacji dziecka z jego rodzicami biologicznymi. Nie dotyczy to adopcji pełnej i anonimowej.

W odniesieniu do ochrony dobra dziecka umieszczonego w pieczy zastępczej, **projekt ogranicza możliwość powierzenia tymczasowo funkcji rodziny zastępczej**, na okres nie dłuższy niż sześć miesięcy, wyłącznie małżonkom albo osobie niepozostającej w związku małżeńskim niespełniającym warunku niezbędnych szkoleń, określonego w przepisach ustawy o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej, którzy są krewnymi dziecka, innymi niż wstępni lub rodzeństwo dziecka albo rodzeństwo jego wstępnych lub do powinowatych. Zapobiegnie to wydawaniu przez sąd decyzji o umieszczeniu tymczasowo dziecka w pieczy zastępczej u osoby dla niego obcej, która nie posiada kwalifikacji do pełnienia funkcji rodziny zastępczej.

Projekt Kodeksu rodzinnego wprowadza **dotatkowe negatywne przesłanki podmiotowe opiekuna dziecka**. Opiekunem dziecka nie może być osoba, która została skazana za umyślne przestępstwo przeciwko rodzinie, umyślne przestępstwo przeciwko życiu lub zdrowiu lub umyślne przestępstwo z użyciem przemocy oraz wobec której orzeczono zakaz zajmowania wszelkich lub określonych stanowisk, wykonywania wszelkich lub określonych zawodów, związanych z wychowywaniem, edukacją, leczeniem dzieci lub z opieką nad nimi, zakaz zbliżania się do określonej osoby, nakaz opuszczenia lokalu zajmowanego z inną osobą.

Projektowana regulacja wskazuje na konieczność wysłuchania osoby pozostającej pod opieką w szczególnych sytuacjach. Mowa tutaj o sprawach dotyczących osoby lub majątku osoby pozostającej pod opieką. Opiekun jest obowiązany, przed powzięciem decyzji, do wysłuchania tej osoby, jeżeli pozwala na to jej rozwój psychiczny, stan zdrowia i stopień dojrzałości, a także uwzględnienia w miarę możliwości jej stanowiska i rozsądnych życzeń.

Projekt Kodeksu rodzinnego **wzmacnia ochronę dobra dziecka przy wykonywaniu czynności przymusowego odebrania dziecka**, poprzez wprowadzenie powinności uczestnictwa w niej psychologa. Niewątpliwie wiedza i doświadczenie psychologa oraz jego aktywne uczestnictwo w czynności daje szansę na zmniejszenie traumatycznych przeżyć dziecka oraz pomoże w podjęciu właściwej decyzji co do kontynuacji działań lub odstąpienia od nich. Jeżeli dobro dziecka jest zagrożone, sąd może zobowiązać rodziców do pracy z asystentem rodziny, realizowania innych form pracy z rodziną, przydzielić rodzinie asystenta rodziny lub skierować dziecko do placówki wsparcia dziennego. Może także skierować rodziców do placówki albo specjalisty zajmujących się terapią rodzinną,

poradnictwem lub świadczących rodzinie inną stosowną pomoc z jednoczesnym wskazaniem sposobu kontroli wykonania wydanych zarządzeń.

Sąd ma m.in. także jurysdykcję, aby skierować dziecko do ośrodka kuratorskiego i zobowiązać jego rodziców ponoszących odpowiedzialność rodzicielską do współpracy z ośrodkiem.

W przypadku rozpoznawania sprawy o umieszczenie dziecka w pieczy zastępczej na podstawie ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie, sąd ma obowiązek zapoznania się z wywiadem kuratora sądowego i opinią policji.

Zasadniczą nowością w polskim prawie ma być **wprowadzenie ochrony dla dziecka biologicznego adoptującego**. Zgodnie z projektem, sądy mają orzekać adopcję po wysłuchaniu dziecka biologicznego adoptującego, adopcja nie może naruszać jego dobra. Adopcja dziecka i jego pojawienie się w rodzinie adopcyjnej jest ważnym przeżyciem nie tylko dla rodziców adopcyjnych i dziecka adoptowanego, ale musi być także w pełni akceptowane przez dziecko czy dzieci biologiczne rodziców adopcyjnych. To nowa sytuacja dla wszystkich, dlatego prawo do wysłuchania powinno przysługiwać nie tylko adoptowanemu ale i innym dzieciom wychowywanym w rodzinie.

W projekcie Kodeksu rodzinnego kieruje się również uwagę na zagadnienie **ochrony dziecka jeszcze nieurodzonego** w postaci realizacji prawa dziecka do życia i ochrony zdrowia w przypadku spożywania alkoholu przez kobietę w ciąży lub używania innych substancji psychoaktywnych. W ocenie Rzecznika Praw Dziecka istnieje konieczność podjęcia działań dla zabezpieczenia dziecka przed negatywnymi konsekwencjami nieodpowiedzialnych zachowań podejmowanych przez kobiety w ciąży. Picie alkoholu, zażywanie innych substancji psychoaktywnych w okresie ciąży powoduje trwałe uszkodzenie dziecka.

Zaproponowana w projekcie Kodeksu rodzinnego **regulacja ma przede wszystkim uświadomić kobiecie w ciąży szkodliwe dla dziecka skutki nieodpowiedzialnych zachowań w okresie ciąży**, edukować w zakresie wpływu alkoholu lub innych substancji psychoaktywnych na rozwój płodu, udzielić kobiecie w ciąży pomocy i wsparcia w przezwyciężaniu trudności i w wyjściu z uzależnienia.

Projekt nakłada na sąd obowiązek wysłuchania kobiety w ciąży oraz informowania, m.in. o negatywnym wpływie alkoholu lub innych substancji psychoaktywnych na zdrowie kobiety i jej dziecka, a także o konieczności zachowania abstynencji w okresie ciąży. Sąd może również skierować kobietę w ciąży do placówki prowadzącej edukację w tym zakresie

lub do specjalistów zajmujących się terapią i leczeniem uzależnień, celem udzielenia jej pomocy lub podjęcia przez nią terapii leczenia uzależnień. Może także przydzielić kobiecie w ciąży asystenta rodziny, zawiadomić jednostkę organizacyjną wspierania rodziny i systemu pieczy zastępczej o potrzebie udzielenia kobiecie w ciąży odpowiedniej pomocy. W przypadku, gdy kobiecie w ciąży przydzielono asystenta rodziny, podejmuje on z kobietą i jej rodziną działania określone przepisami ustawy o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej.

Dopiero w przypadku, gdy kierowane środki pomocowe nie przyniosą skutku, w uzasadnionych przypadkach możliwe będzie zastosowanie interwencyjnych środków pomocowych w postaci możliwości skierowania kobiety w ciąży na dobrowolne leczenie lub ustanowienia nadzoru zawodowego kuratora sądowego. Leczenie obejmować będzie, w szczególności, opiekę lekarską nad kobietą w ciąży i jej dzieckiem oraz pracę edukacyjną i terapeutyczną z kobietą w ciąży i jej rodziną. Leczenie będzie prowadzone w ściśle określonych zakładach leczniczych.

Istnieje wyraźna potrzeba, aby odległość pomiędzy szpitalem a środowiskiem domowym kobiety w ciąży pozwalała na utrzymywanie przez nią osobistych relacji z rodziną i osobami bliskimi. Projekt zakłada, że koszty leczenia będą ponoszone przez Skarb Państwa. Rzecznik Praw Dziecka rekomenduje **wydanie aktu wykonawczego** w tym przedmiocie.

Istotną kwestią nowo ujętych regulacji jest **kwestia alimentacji**. Projekt wydłuża m.in. okres przedawnienia roszczeń z trzech do pięciu lat. Ważną regulacją jest także to, że **sąd osobno orzeka o kwocie dla matki i osobno dla dziecka**. Ma to miejsce w sytuacji, jeżeli ojcostwo mężczyzny niebędącego mężem matki zostało uwiarygodnione, matka może żądać, ażeby mężczyzna ten jeszcze przed urodzeniem się dziecka przekazał odpowiednią sumę pieniężną na koszty utrzymania matki przez trzy miesiące w okresie porodu oraz na koszty utrzymania dziecka przez pierwsze trzy miesiące po urodzeniu.

Całkowite novum stanowi projektowana w Kodeksie rodzinnym regulacja dotycząca ochrony dziecka, po uzyskaniu przez nie pełnoletności. Zstępny zobowiązany w bliższej bądź dalszej kolejności może uchylić się od spełniania świadczeń wynikających z przepisów odrębnych, a związanych z zapewnieniem utrzymania i opieki wobec wstępnego, który nie wykonywał ustawowego lub wynikającego z orzeczenia sądu obowiązku alimentacyjnego wobec zstępnego lub w inny sposób rażąco naruszał wobec niego zasady prawa rodzinnego, w szczególności od ponoszenia opłat za pobyt w domu pomocy społecznej, o których mowa w ustawie z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej. W razie ograniczonej możliwości

samodzielnej egzystencji dziecka, które osiągnęło pełnoletność, sąd może orzec, że osoby dotychczas ponoszące odpowiedzialność rodzicielską będą nadal wykonywać wynikające z niej obowiązki lub prawa przez określony czas.

Kodeks rodzinny i opiekuńczy przewiduje **możliwość uchylecia się od wykonywania obowiązku alimentacyjnego względem uprawnionego**, jeżeli żądanie alimentów jest sprzeczne z zasadami współżycia społecznego. Tego typu roszczenie rodzica o świadczenia alimentacyjne, w skonkretyzowanej sytuacji, może stanowić nadużycie przysługującego mu uprawnienia. Przepis pozwala więc na uchylenie się od płacenia alimentów na rzecz wstępnego, nie stanowi natomiast podstawy do uchylenia się od płacenia przez zstępnego kosztów utrzymania wstępnego przebywającego w domu pomocy społecznej.

Prawo musi chronić dorosłe dzieci rodziców, w przypadkach naruszania zasad prawa rodzinnego, w tym w szczególności: braku ponoszenia przez nich odpowiedzialności rodzicielskiej, uchylania się od świadczeń alimentacyjnych, nadużywania odpowiedzialności rodzicielskiej czy popełniania w przeszłości na szkodę tych dzieci przestępstw. Zstępni w bliższej i dalszej kolejności w takich sytuacjach, niezależnie od ich statusu majątkowego, powinni mieć możliwość uchylecia się od obowiązków pokrywania kosztów pobytu wstępnego w domu pomocy społecznej. Ponoszenie bowiem tych kosztów jest z punktu widzenia sprawiedliwości społecznej niesłuszne.

Ponadto w kwestii alimentacji proponuje się, aby dziecku, które ukończyło 16 lat nadać pewne **nowe uprawnienie w zakresie rozliczenia sposobu wydatkowania należnych dziecku alimentów**. W sprawach, w których prowadzone jest postępowanie wykonawcze, na wniosek dziecka, sąd może zażądać od osoby otrzymującej należne dziecku alimenty rozliczenia sposobu ich wydatkowania. Wniosek taki może złożyć dziecko do czasu uzyskania pełnoletności, a także adwokat dziecka bez względu na wiek dziecka.

Podkreślenia wymaga wprowadzona projektem **ochrona dziecka nieposiadającego obywatelstwa polskiego przebywającego na terytorium RP bez opieki** w postaci ustanowienia opieki albo specjalnego rodzaju kompleksowej kurateli, która przedmiotowo odpowiadałaby opiece. Miałaby ona dać gwarancję, że decyzje dotyczące dobra i przyszłości dziecka (w ramach różnego rodzaju toczących się postępowań, m.in. zaskarżanie niekorzystnych z jego punktu widzenia rozstrzygnięć, ale też np. wyrażanie zgody na poddanie dziecka zabiegom medycznym, wyjazd na wycieczkę) podejmowane będą szybko i efektywnie, przez osobę, która miałaby realną szansę na zdobycie zaufania dziecka. Obecnie umocowanie kuratora procesowego „przypisanego” do danego postępowania,

np. w sprawie udzielenia dziecku ochrony międzynarodowej, nie pozwala mu nie tylko na troskę o inne sprawy małoletniego, ale nawet na zaskarżenie do wojewódzkiego sądu administracyjnego niekorzystnej decyzji kończącej to postępowanie.

Projekt Kodeksu rodzinnego w swojej treści odnosi się do **pracy i zadań sędziów**. W sprawach o separację i rozwód, projekt wprowadza obowiązek sądu skierowania małżonków wspólnie wychowujących dziecko do specjalisty z zakresu życia rodzinnego, w celu uświadomienia im następstw separacji albo rozwodu dla rozwoju i wychowania dziecka. Przewidziano w tym zakresie wydanie aktu wykonawczego, który określać będzie kwalifikacje i zasady powoływania i wynagradzania specjalistów, mając na względzie w szczególności zapewnienie profesjonalizmu w prowadzeniu przez nich poradnictwa rodzinnego. Projekt wprowadza także konieczność prowadzenia całości postępowania dowodowego w sprawach o separację albo rozwód, jeżeli małżonkowie wspólnie wychowują małoletnie dziecko.

Sąd powinien dążyć do ugodowego załatwienia sprawy, wyznaczając posiedzenie informacyjne, posiedzenie pojednawcze lub kierując strony do mediacji.

Projekt wprowadza **kilka instrumentów ochrony rodziny przed rozstaniem się małżonków**, m.in. w sprawach o separację i o rozwód, sąd, w pierwszej kolejności, kieruje małżonków wspólnie wychowujących dziecko do specjalisty z zakresu prawa rodzinnego w celu uświadomienia im następstw separacji albo rozwodu dla dzieci. Jeżeli sąd nabierze przekonania, że istnieją widoki na utrzymanie pożycia małżeńskiego – zawiesza postępowanie.

Projekt Kodeksu rodzinnego przewiduje pewne novum co do możliwości, w jakie wyposażony jest sędzia – jako organ wykonawczy – w zakresie czynności pozaprocesowych. **Uzyskuje on możliwość zwrócenia się do właściwych organów, instytucji lub innych podmiotów o przyznanie pomocy rodzinie**, w tym określonych świadczeń, w sprawach zdrowia, edukacji i wychowania dzieci, przydzielenia asystenta rodziny, w znalezieniu pracy, czy polepszeniu warunków mieszkaniowych rodziny. Podmioty, do których sędzia zwróci się o udzielenie pomocy, mają obowiązek informowania sądu o podjętych działaniach i zakresie udzielonej pomocy oraz – co bardzo ważne – o rezultacie tej pomocy, w terminie wskazanym przez sąd, nie dłuższym niż 30 dni.

W odniesieniu do **wysłuchania dziecka**, sąd ma obowiązek przeprowadzenia tej czynności we wszystkich sprawach dotyczących osoby dziecka lub jego majątku oraz uwzględnić stanowisko dziecka i jego rozsądne życzenia, stosownie do okoliczności, rozwoju

intelektualnego, społecznego i psychicznego oraz stanu zdrowia dziecka. W wysłuchaniu dziecka powinien uczestniczyć biegły psycholog lub inny specjalista.

Projekt Kodeksu, co do zasady, wprowadza **jednorazowość wysłuchania dziecka**. Wyjątkiem jest tu dopuszczalność ponownego wysłuchania, jeżeli wymaga tego ochrona praw i dobra dziecka. Wskazuje się także warunki, w jakich wysłuchanie dziecka ma miejsce. Warunki wysłuchania muszą stanowić gwarancję, że czynność wysłuchania będzie prowadzona zgodnie z dobrem dziecka i że nie naruszy jego praw.

Podkreślenia wymaga, że zapisu dźwięku i obrazu z wysłuchania dziecka oraz treści notatki nie udostępnia się uczestnikom i stronom postępowania oraz ich pełnomocnikom. Przed wydaniem orzeczenia co do istoty sprawy, sąd ma obowiązek wysłuchania także przedstawiciela ustawowego dziecka. W uzasadnionych przypadkach powinien także wysłuchać inną osobę bliską dziecku, jego opiekuna, kuratora lub adwokata dziecka.

Projekt Kodeksu rodzinnego **wprowadza terminy na wydanie przez sąd decyzji**. Ustanowienie kuratora kolizyjnego powinno odbyć się niezwłocznie, nie później niż w terminie 3 dni, ustanowienie adwokata dziecka w sprawach, w których reprezentuje on dziecko – niezwłocznie, nie później niż 7 dni, przeprowadzenie wywiadu środowiskowego przez zawodowego kuratora sądowego w terminie 48 godzin, w przypadkach wskazanych w projekcie.

Rzecznik Praw Dziecka proponuje także, aby sprawy o separację, o rozwód, o unieważnienie małżeństwa oraz ustalenie istnienia albo nieistnienia małżeństwa były rozstrzygane przed sądem rejonowym. Podziału majątku dorobkowego małżonków dokonuje sąd rodzinny. Projektowane zmiany są skutkiem przyjęcia w projekcie Kodeksu zasady prawa rodzinnego, że sądami wyłącznie właściwymi do orzekania w sprawach rodzinnych są sądy i sędziowie rodzinni oraz wprowadzenia dwuinstancyjności sądów rodzinnych.

Projektowane przepisy w znacznym stopniu regulują **uprawnienia i obowiązki kuratora sądowego**. Obecnie ich brak rodzi w praktyce wiele nieporozumień. W ocenie Rzecznika Praw Dziecka konieczne jest ustanowienie kuratora rodzinnego organem wykonawczym, tak aby miał rzeczywiste możliwości w procesie odbudowy lub uzdrawianiu relacji rodzic – dziecko oraz relacji rodzinnych. Dodatkowo, do jego zadań ma należeć m.in.: podejmowanie działań o charakterze profilaktyczno-wychowawczym, prowadzenie w kuratorskim ośrodku zajęć z dziećmi, w szczególności profilaktycznych, socjoterapeutycznych i edukacyjnych oraz działanie podnoszące kompetencje wychowawcze jego rodziców. Projekt nadaje kuratorowi uprawnienie do wejścia do mieszkania i innych

pomieszczeń, w których przebywają dziecko i osoby, wobec których ustanowiony jest nadzór w celu ustalenia aktualnej sytuacji osób, których postępowanie dotyczy. Odchodzi od obowiązującego rozwiązania i nadaje kuratorowi uczestniczącemu w relacji z dzieckiem **charakter aktywnego podmiotu**. W czasie relacji, kurator podejmuje działania zmierzające do ukształtowania prawidłowych sytuacji wychowawczych, w ramach relacji osobistych i rodzinnych z dzieckiem, mając na względzie dobro dziecka, dba o prawidłowość przebiegu relacji, w szczególności udziela niezbędnych porad. W uzasadnionych przypadkach może wydać odpowiednie zalecenia. Jeżeli relacja dziecka z osobą uprawnioną zagraża dobru dziecka, kurator ma obowiązek przerwać relację.

Na koniec – choć to sprawa istotnie ważka – warto podkreślić, że do projektu Kodeksu rodzinnego przeniesiono **zakaz stosowania kar cielesnych jako metody wychowawczej**, wprowadzony do Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego zgodnie z postulatami Rzecznika Praw Dziecka w 2010 r. Treści zawarte w tym przepisie poszerzono o wszelkie formy przemocy wobec dziecka, w tym także poniżające traktowanie.

Wdzięczny będę za podjęcie inicjatywy ustawodawczej celem nadania dalszego biegu prac nad przedmiotowym projektem Rzecznika Praw Dziecka.

Z wyrazami szacunku
Marek Szwed

Załącznik:

projekt Kodeksu rodzinnego wraz z uzasadnieniem